אַן איבערזעצל פון ווילנע

??? ??? ???

קשיות פון קאַליפאָרניע, ענגלאַנד און אוקראַינע

קאַפּיטעלעך אידיש (ז)

פון הירשע=דוד כ״ץ, ווילנע

דער באַגוץ פון ״יסודותדיק״: אַ פּראַגע פון לאָם אַנדזשעלעס

מיר געדענקען גוט דעם יונגן קאַליפאָרניער סטודענט פון יוריספרודענץ יהושע מאַרקאָוויץ, אַ שומר אידישקייט וועלכער האָט צוגעשיקט נאָך פאַר קאַפּיטעלע א׳ אַ שאלה, פאַר=חנוכה. איי ווי ס׳לויפן אַדורך די חדשים, מ׳האַלט שוין ביי פּסח.

אַ יונגער איד וועלכער פאַרטיפט זיך סיי אין גמרא (פאַרשטייט זיך ביי רביים וואָס לערנען אויף אידיש אוך ניט אויף טערקיש!), אוך וועלכער שטודירט בעת מעשה די וועלטלעכע אידישע שפראַך אוך ליטעראַטור אין פאַרשידענע אוניווערסיטעטן, איז שוין מדעיקרא, אַ סברא, עלול צו באַמערקן איידעלע חילוקים אינעם באַגוץ פון ״די צוויי אידישן״.

יהושע האָט ריכטיק באַמערקט, אַז אינעם וועלטלעכן אוך אַקאַדעמישן אידיש איז מען זיך נוהג צו באַגוצן מיטן וואָרט ״יסודותדיק״ אינעם זין פון: פונדאַמענטאַל, זייער וויכטיק, אין סאַמע צענטער פונעם ענין, אַ פראַגע וואָס מ׳קען ניט אויסמיידן, וכדומה. דאָס איז אגב פאַראַלעל מיט איינעם פון די באַדייטן פון ״יסודי״ אינעם מאָדערנעם העברעאיש.

בשעת מעשה האָט ער אָבער באַמערקט אַז וועך זיינע רביים רייַדן וועגן ״אַ יסודותדיקן תוספות״ אָדער ״ס׳איז אַ יסודותדיקע סוגיא״ הייסט דאָס נאָך ניט, אַז אָטאָ דער תוספות אָדער אָטאָ די סוגיא איז צוליב אַוועלכן ניט איז טיפן פרינציפּ מער פונדאַמענטאַל=חשיבותדיק איידער די מערסטע אַנדערע.

עס מיינט פשוט אַז אינדערויין טרעפט מען אַ ר י י פ א ר ש י י ד ע נ ע פונקטן אָדער יסודות אוך ניט בלויז איינעם.

טשיקאַוע, אַוואָס איר, טייערע לייענער פון ״זשורנאַל״, האָט דערוועגן צו זאָגן? טונקט איינעט די פּען אוך לאָזט פון זיך הערן.

אוך היות ווי ר׳ יהושע מאַרקאָוויץ קלייבט זיך אַריבערפאָרן בקרוב אין ירושלים עיר הקודש, ווינטשן מיר אים גרויס הצלחה, אוך מיר גלייבן אַז ער וועט זיך טרעפן מיט אַ סך שיינע אידן וועמען ס׳וועט זיין אינטערעסאַנט דער ״זשורנאַל״.

אַ קאָמפּיוטער ספּעציאַליסט אין ענגלאַנד פרעגט וועגן דעם אַמאָליקן ״אידיש מיטן פולן ניקוד״

פונעם סאַמע ערשטן טאָג פונעם ״אַלגעמיינעם זשורנאַל״, מיט קרוב פערציק יאָר צוריק, איז עס געווען די אידיי אוך דער טרוים פונעם גרינדער, גרשון יעקבסאָן ז״ל, אַז דער נייער ״זשורנאַל״ זאָל צוצויגן די אַ ל ע קרייזן אוך קרייזלעך פון דער שטאַרק פאַרשיידנאַרטיקער אוך צעשפּליטענער וועלט פון דער היינטצייטיקער אידישער שפּראַך. מ׳זאָל אַלע האָבן וואָס צו שרייבן אוך וואָס צו לייענען, זיצנדיק ביי איין ליטעראַרישן טיש. שוין קרוב פינף יאָר, פון זינט גרשון יעקבסאָן איז פריצייטיק אַוועק אין דער אייביקייט. נאָר איך מיין אַז דער עולם לייענער פאַרשטייט זייער גוט זיין נחת עדן וואָס זיין משפּחה, בראש מיטן אינגסטן זון, אונדזער רעדאַקטאָר יוסף יצחק יעקבסאָן נ״י, פירט אין נייע דורות אַריין ניט נאָר דעם ״זשורנאַל״ גופא, נאָר אויך די עצם מציאות פונעם פאַראייניטקטן טיש פון אידיש שבדפוס.

אוך אין אָט דעם גייסט, איז עס אינגאַנצן נאַטירלעך וואָס מיר גייען אַריבער פון דעם יונגן לאָם=אַנדזשעלעס געבאָרענעם ישיבה תלמיד אוך צוקונפטיקן אַדוואָקאַט אויפן טיף אַמעריקאַנישן געלערנטן וויל העלטאָן, וועלכער איז געבאָרן געוואָרן אין מאָנראָוויל, אַלאַבאַמאַ, אין 1966. ער איז בײַ היינטיקן טאָג אַ סאָפטוואר אויספּראוואר אין ווילטשער, אין דרום=מערב ענגלאַנד.

ווייל העלטאָן גיט אויבער, אַז זיין אינטערעס צו אידיש שטאַמט פון די ניינציקער יאָרן, וועך ער איז געווען אַ גראַדואיר=סטודענט אויפן געביט פון געמאַנישע שפּראַכן אינעם אוניווערסיטעט פון דזשאָרדזשא. ער האָט זיך דאָרטן אויסגעקליבן פאַר אַ לינגוויסטישער טעמע אַ פראַגע וואָס איז נוגע דער פאָנעטיק פון דער אידישער שפּראַך. ״פון זינט דעמאָלט״ שרייבט ער פאַרן איצטיקן קאַפּיטעלע ז׳, ״האָב איך זיך פשוט פאַרליבט אין אידיש״.

ערשטנס, פרעגט ער וואָס ער קען טאָן לטובת אידיש אין דרום=מערב ענגלאַנד. אַפֿדערוף וועט אפשר אַ חשובער לייענער זיך קענען טיילן מיט אַן איינפאַל?

והשנית, שטעלט ער אָט אַזאַ מין פראַגע: ״איך האָב אַ קליינינקע ביבליאָטעק אוך דאָרטן איז דאָ אַ בוך וואָס אַ פריינט מיינער, אַ רב, האָט מיר צוגעשיקט אַ מתנה מיט אַ סך יאָרן צוריק. עס איז בפירוש אַנדערש איידער אַוועלכער ניט איז אַנדער בוך אויף אידיש וואָס איך האָב וועך ניט איז געזען: יעדער קאָנסאָנאַנט האָט אַ נקודה וואָס ווייזט אָן אויפן וואָקאַל אַזוי ווי אין דער מסורה פון לשון קודש. אַ ביישפּיל פון בוך: ׳דָּבָר הַיֶּלֶדגָּבָר תַּנ״דְּ דָּבָר צַיילט׳... איך האָב מורא, אַז איך וויס אַפֿילו ניט אין וועלכן יאָר ס׳איז אַרויס, ווייל אויפן שער=בלאַט שטייט בלויז: ׳בראַדווי, ניו יאָרק׳ (אויף אידיש)״.

לאָמיר אַנהייבן מיטן סוף, מיט אַן אגב אורחא וואָס איז ניט אַזוי אגב=אורחאדיק. אַז מען דרוקט איבער פאָטאָמאכאַניש אין ניו יאָרק, צי אַפילו אין ברוקלין (וד״ל), אַן אַמאָליקן ספּרל אָדער ביכל (און וועך רעדט נאָך פון דער חורב=געוואָרענער אידישער מזרח אייראָפּע), זאָל מען למען ה׳ ניט אָפּמעקן דעם לכתחילהדיקן יאָר, ארט און אַרויסגעבער; דאָס איז גניבת=דעת ממש.

אַן איצט צום עצם ענין. אין דער אַמאָליקער אַלט=אידישער ליטעראַטור זיינען געווען אַ גאָר זעלטענע אויסנאַם=פאַלן וואו מ׳האָט געדרוקט אידיש מיטן פולן ניקוד אַזוי ווי אין חומש אָדער סידור. אַזוי זעלטן אַז אונדזערע פילאָלאָגן האָבן זיך פאַרשטענדלעך אָנגענאַפּט אין יעדן באַקאַנטן פאַל. אַמבאַוואוסטנס: די הקדמה צו דער חומש איבערזעצונג וואָס ס׳האָט אין 1560 אַרויסגעלאָזן אין קרעמאָנע ר׳ יהודה בר׳ משה נפתלי ברעש.

אַלעמערשטנס אָבער וועט די מאָדע צו דרוקן אידיש מיטן פולן ניקוד אידענטיפיצירט מיט צוויי עפּאָכעס אין דער געשיכטע פון אונדזער מאָדערנעם מ ז ר ח ד י ק ן אידיש. אַז מ׳האָט אין פריערדיקן נייַנציטן יאָרהונדערט, דער עיקר אין גאַליציע און אוקראַינע, גענומען אָוועקוואַרפן די אַמאָליקע מערב=אידישע ״משקיט״ אותיות צום דרוקן אידיש (דער אַמאָליקער אשכנזישער דרוק=שריפט באַנוצט נאָר פאַר אידיש), איז מען אַריבער אויף מרובע מיט פולן ניקוד. דאָס איז געווען אַ פראָצעס, נאַטירלעך, נאָר עד היום איז געבליבן אַמערסטנס מפורסם די איבערזעצונג פון ספר משלי דורך ר׳ מענדל לעפין (לעווין, סאַטאַנאָווער), וואָס איז אַרויס אין טאַרנאָפּאָל, גאַליציע (היינט: מערב אוקראַינע) בערך אין 1814.

מענדל לעפין (געלעבט פון 1749 ביז 1826), אַ געווען אַ ״מורד ברבו״ געווען, אוך אָנשטאָט צו פאַרשפּרייטן ״דייטש מיט אידישע אותיות״ אויפן שטייגער פון די דייטשישע משכילים, האָט ער גענומען אביבערזעצן ספּרים פון תנ״ך אויף אַן אמתן, פראַכטפולן, ריין לאָקאַלן אוקראַיניש=גאַליצישן אידיש. אוך דרוקן האָט ער זיין ספּר משלי געלאָזט דרוקן מיט מרובע אוך מיטן פולן ניקוד. עס איז דערוועגן אויסגעבראַכט אַ ביטערע מחלוקת, סטייטש, וואָס איז דאָס, מען דרוקט דעם ״זשאַרגאָן״ מיט מרובע אוך פולן ניקוד. וואָס אַן אמת, די מעשה מיט דער מחלוקה איז פאַר=זיך גאָר טשיקאַווע, נאָר וואָס קען מען טאָן, רבותי אַז געהערן געהערט דאָס גאָר אַן אַנדער קאַפּיטעלע.

צום ענין איז אָט וואָס: אין משך פון צענדליקער יאָרן אין ניינציטן יאָרהונדערט, איז די מאָדע ״אידיש מיט מרובע אוך מיטן פולן ניקוד״ געווען אַ גאָר פאָפולערע, סיי אין טראַדיציאָנעלע קריייז, וואו ס׳איז געגאַנגען אין אַ גרויסער מאָס אין אַ טייטש=חומש, אַ טייטש=סידור, אַ טייטש=מחזור אוך אַנדערע היימישע ספּרימלעך, סיי אין די משכילישע קריייז, וואו מען האָט געמומען עקספּערעמענטירן מיט די נייע מערבדיקע זשאַנרען פון דער בריטער אייראָפּאישער וועלט (בתוכם: געשיכטע אוך וויסנשאַפט, ראָמאַנען, פאָליטיק אוך מיט דער צייט אויך פעריאָדישע אויסגאַבעס אוך צייטונגען).

דערנאָכדעם, בערך פונעם מיטן ניינציטן יאָרהונדערט אוך וויייטער, איז מען אין אַלע קריייז, פרומע אַזוי ווי ראַדיקאַלע, וואָסאַמאָל מער אַוועק פונעם פולן ניקוד (בלייבנדיק ביי מרובע), אוך אַריבער אויף אַ מינימום נקודות (דער עיקר: א, אָ אוך פּ).

אָבער: די טראַדיציע, וואָס מענדל לעפין איז געווען א י י נ ע ר פון אירע פּיאָנערן, צו דרוקן אידיש מיט פולן ניקוד איז ניט נעלם געווארן. אויפן קלאַסישן שטייגער פון אונדזער אשכנזיש=אידישן מהות, האָט מען מפרט געווען, מען האָט געפונען אַ ווינקל חדר וואו דער דאָזיקער גאַנג קען זיך רואיק וויייטערלעבן. נאָכמער: וועך אַ זאַך גייט אַרויס פון דער מאָדע פון טאָגטעגלעכקייט, קען די זאַך פאַרשטייט זיך פאַרגעסן וועלן, אָ ד ע ר: ס׳קען פאַרקערט באַקומען אַ געוויסן אָפּגלי פון קדושה אוך וואַרעמקייט, פון האַרציקייט וואָס דערמאָנט אַן באָבע=זיידע, וואָס ברענגט אונדז אַ שטראַל קרובהשאַפט מיט אונדזערע אבות אבותינו.

אויך אַזאַ מין אופן איז אין דער טראַדיציאָנעלער וועלט געבליבן לעבן דער גאַנג צו דרוקן, לאָמיר אָנכאַפּן, אַ טייטש=חומש אָדער אַ צאינה=ראינה מיטן פולן ניקוד, בשעת וועך ס׳וואָלט היינט צו טאָג ניט איינגעפאַלן דרוקן אַפילו דו פרומסטע צייטונג מיט פולן ניקוד. דער פולער ניקוד איז געבליבן אַ סימן מובהק פונעם זשאַנער הייליקע ספּרימלעך אויף אידיש, אוך עד היום גלאַנצט עס מיט אַ הדרותדיקן גלאַנץ פון דור=דורות, מיט אַ שמץ נשמה פון דער פאַרשניטענער אַלטער היים.

אַ אידישע איבערזעצערין אין אוקראַינע טוט אַ פרעג וועגן איר אייגענעם נאָמען: אַסיאַ, אַסיע, צי אַסיה?

די הויך=טאַלאַנטירטע איבערזעצערין פון כאַרקאָוו, אַסיאַ פרומאַן (אַזוי שרייבט זיך איבער דער נאָמען אירער פון רוסיש אויך אידיש) זעצט איבער וועלט סיי פון ענגליש אוך סיי פון אידיש, אויך דער רוסישער שפּראַך. זי איז אויך אַ סטודענטקע פון אידיש וועלכע פאַרטיפט זיך אין די אוצרות פון דער אידישער ליטעראַטור.

אַז ס׳איז דאָ אין די קאַפּיטעלעך אָנגעקומען איר בריוו מיט דער פראַגע, וועגן דער שרייבונג פון איר אייגענעם נאָמען אויף אידיש, האָבן מיר בײַ איר געבעטן, זי זאָל זיך פאַרשטעלן פאַר אונדזערע לייענער. ענטפערט זי בזה הלשון:

״איך בין אַ רוסיש=ריידנדיקע פון כאַרקאָוו, אוקראַינע. איך קען ניט אויסרעכענען געוני אויף וויפיל פראָצענט איך בין אַ אידישע, שוועך זיך אויסרעכענען מיט די אַלע לעבנס=פאַרהעלטענישן פון די אַלע באָבעס, נאָר איך רעכן, אַז איך בין אויף פינף=און=זיבעציק פראָצענט, אָדער פינף=און=אַכציק פראָצענט, אָדער מער, אַ איד.״

קומען מיר אָן צום ענין גופא. ביי יעדן פערזענלעכן נאָמען איז חל דער פרינציפּ פון רשות היחיד. ס׳קען זיין גאָלדא, גאָלדע, גולדה; ס׳קען זיין ראָזענצווייג אָדער ראָזענצווייג; ס׳קען זיין בר=כהן, באַרקאַן, באַרקאַהן און נאָך אַנדערש. זאָל נאָר יעדער איינער זיין געזונט און גליקלעך מיט דער אויסגעקליבענער שרייבונג.

בעת מעשה איז כדאי אָבער האַלטן פאַרן אויג, אַז יעטוועדער באַשלוס אונדזערער קען האָבן אַ סימבאָלאָגישן באַדייט אין די אויגן פון אַנדערע, פאַרן דעת הקהל, אַזוי צו זאָגן. און דאָ פאַלט עס אַלצדינג ארויסעט פון אונדזער שליטה, ס׳ווערט אַ כלל=זאַך, צי אונדז געפעלט, צי אונדז געפעלט ניט דער אופן ווי אַזוי מען קומט ״אויסטייטשן״ אונדזערע באַשלוסן אויך אין זאַכן פון רשות היחיד.

ס׳איז אָבער ניט קיין הפקר אַ וועלט. אין טייל פאַלן קלייבט זיך אַ מענטש אויסעט אַפילו אַן אויסלייג=וואַריאַנט אויס געטריישאַפט צו דער משפּחה טראַדיציע, און ס׳גייט ניט אין אַן איגענעם באַשלוס לויט עפעס אַ פרינציפּ. אין אַנדערע פאַלן איז דער באַשלוס איבער דעם, ווי אַזוי מ׳שרייבט זיך, בפירוש עלול אויסגעטייטשט צו ווערן אין ראַם פון אַ ריי השערות און פאַראַלגעמיינערונגען.

אין קאַפּיטעלע ה׳ (אין ״זשורנאַל״, צוועלף טעג אין אדר, דעם 26טן פעברואַר), האָבן מיר אַראָפּגעבראַכט די קשיא פון פראָפעסאָר עליסה בן=פורת (קווינז קאָלעדזש, ניו יאָרק), מכח פרויאישע נעמען אויף אידיש. מ׳האָט זיך דאָרטן אָפּגעשטעלט אויף די פרויאישע נעמען וואָס שטאַמען גראַדע ניט פון לשון קודש.

אַזוי ארומעט איז די נייע פראַגע פון אַסיאַ פרומאַן פון כאַרקאָוו באַקומען אַ געוויסן אַנטוואָרט אין אַ סך פון די קאַפּיטעלעך וואָס זענען שוין אַרויס. אַ גרויסע דאַנק צו אַלע וואָס האָבן זיך אַרויסגערופן צו העלפן מיט אַזאַ וויכטיקן ענין.

אַ אידישע איבערזעצערין אין אוקראַינע טוט אַ פרעג וועגן איר אייגענעם נאָמען: אַסיאַ, אַסיע, צי אַסיה?

דאָס איז געווען דער משל. קומען מיר צום אינטערעסאַנטן נמשל, ״אַסיאַ״. וואָלט מען געקענט טייטשן, אַז:

״אַסיאַ״ וויי עס שטייט און גייט איז פשוט אַ רוסישער נאָמען וואָס היט זיך אויף זיין צורה אויף אידיש.

״אַסיע״ איז אַ פראַאידישונג אין גייסט פון דער מאָדערנער אידישער שפּראַך, ליטעראַטור און קולטור.

״אַסיה״ איז אין גייסט פון היינטיקן ישראלדיקן העברעאיש.

״אַסיא״ מיט אַן אלף אָ ן אַ נקודה צום סוף פון וואָרט זעט אויס מער טראַדיציאָנעל אַלט=אַשכנזיש און האָט וויידער אַמאָל דעם חן פון אַראַמיש (אַזוי ווי ביי ביילא, גאלדא, טאלצא, פרומא וכו׳, און דאָס אייגענע ביי שטעט=נעמען: וואַרשא, ווילנא, קאוונא וכו׳).

אין הלכות רשות היחיד איז אָבער דער פוסק=אחרון דער יחיד, וואָס איז לחלוטין ניט מחויב אָננעמען אונדזערע ״אויסטייטשונגען״!

אחרון אחרון: מ׳זאָל ניט פאַרגעסן ווי געבענטשט מיר בני אידיש זיינען, וואָס אונדז איז באַשערט אַזאַ מין רשות היחיד. אידיש איז אונדזערס. להיפוך צו די אַלע מלוכהשע שפּראַכן וואו מען ירשנט אָפּ אַ שרייבונג אין איינעם מיטן פאַספּאָרט, און ס׳איז פאָלג מיר אַ גאַנג גיין אַריינפירן אַ שינוי ביי מלכות אין די פאַפּירן, האָבן מיר אַ גרויסע שליטה ווי מיר שרייבן זיך אונטער. טאָ זאָל זיך יעדערער אָפּגעבן דערויף אַ דין וחשבון, און באַשליסן וואָס אים אָדער איר איז ניחא.

אַ גוטע וואָך!

www.dovidkatz.net
www.holocaustinthebaltics.com

ערשטע זייטל פון מענדל לעפין סאַטאַנאָווערס איבערזעצונג פון ספּר משלי אויף אַ היימישן אידיש, אַרויסגעגעבן אין מרובע מיט פולן ניקוד אין טאַרנאָפּאָל, בערך 1814.

די לייענער פונעם ״אַלגעמיינעם זשורנאַל״ ווערן פאַרבעטן אַריינשיקן מיט עלעקטראָנישער פאָסט (״אי=מיילי״) זייערע שאלות און ענינים מכח אידיש. מען בעט אַז די בריוולעך זאָלן זיין קורץ און צו דער זאַך, מ׳זאָל אומבאַדינגט שרייבן עטלעכע ווערטער וועגן זיך, און דער עיקר: נאָר און בלויז מיט אידישע אותיות (ניט ״אידיש מיט לאַטייניש אותיות״).

דער אַדרעס: dovidkatz@vilniusuniversity.net. צום באַדויערן איז ניט מעגלעך יעדן ענטפערן פערזענלעך און פאַרדערפאַר בעט מען אין פאָראויס מחילה.